

KANT A PROBLEMATICKÝ POJEM VĚCI O SOBĚ

Jiří Chotaš

Pavlu Koubovi k 70. narozeninám

Kantova kritická filosofie je i tři sta let od doby svého vzniku předmětem mnoha různých výkladů.¹ Zvláště významné jsou ty interpretace, jež nesledují pouze badatelský záměr, ale snaží se poukázat na závažnost Kantových otázek pro současné filosofické diskuse.² Kant je v tomto ohledu plodným myslitelem jak pro filosofii kontinentální, tak pro anglosaskou. Nemusí nás přitom znepokojovat, že Kantova filosofie byla mnohokrát zpochybněna. Je třeba se spíše ptát, zda se toto zpochybnění opírá o adekvátní porozumění. V mnoha případech se ukazuje, že tomu tak není. Úkolem dneška je Kanta analyzovat a interpretovat, protože je pro moderní filosofii zásadní.

Jedním z ožehavých témat je Kantova nauka o věcech o sobě (*Dinge an sich*). K takto významnému tématu (známému i širší veřejnosti) chybí česká debata.³

¹ Tato studie vznikla v rámci výzkumné činnosti Oddělení pro studium novověké racionality Filosofického ústavu AV ČR, v. v. i., v Praze. – Přehled hlavních směrů novějšího bádání o Kantově *Kritice čistého rozumu* lze nalézt např. v: G. Zöllner, *Main Developments in Recent Scholarship on the Critique of Pure Reason*, in: *Philosophy and Phenomenological Research*, 53, 1993, str. 445–466.

² Srv. např. M. Friedman, *Kant's Construction of Nature. A Reading of the Metaphysical Foundations of Natural Science*, Cambridge 2015.

³ Za standardní výklad lze považovat učebnici W. Röd, *Německá klasická filosofie*, I, přel. J. Karásek, Praha 2015, str. 74–77 („věci o sobě a věci pro nás“). Z českých autorů uvedme: J. Karásek, *Věci o sobě a jevy. Zrod německého idealismu v dopisech Kantových žáků*, in: M. Znoj (vyd.), *Hegelovskou stopou. K počtí profesora Milana Sobotky*, Praha 2003, str. 17–38; M. Pokorný, *Předmět vnímání a předmět zájmu. K jednomu motivu u Kanta*, in: *Reflexe*, 35, 2008, str. 25–44; J. Chotaš, *Kant o sebepoznání člověka*, in: *Reflexe*, 53, 2017, str. 57–80 aj. Jako doklad toho, že i v zahraničí je téma Kantovy nauky o věcech o sobě stále živé, lze uvést např. M. Karampatsou, *Der Streit um das Ding an sich. Systematische Analysen zur Rezeption des kantischen Idealismus 1781–1794*, Berlin 2023.

Kantova nauka o věcech o sobě patří k nejspornějším otázkám kantovského bádání. Fridrich Heinrich Jacobi (1743–1815) kdysi problém této nauky trefně pojmenoval, když napsal, že Kantova filosofie spočívá na předpokladu, že předměty způsobují ve smyslech dojmy (Eindrücke) a tímto způsobem dávají vzniknout představám.⁴ Jacobi považuje takový předpoklad za nepřijatelný, protože podle Kanta je empirický předmět vždy pouze jevem, nenalézá se mimo nás a není ničím jiným než představou. Dalším možným kandidátem na toto působení by mohl být transcendentální předmět: o něm však nic nevíme, nenalézá se ve zkušenosti a jeho pojem je zcela problematický.⁵ Přesto však Kant takový předmět předpokládá jako inteligibilní příčinu jevu vůbec. Jacobi svou kritiku shrnuje do závěru: i kdyby bylo připuštěno, že poznávajícímu subjektu a jeho mohutnostem odpovídá jakýsi transcendentální předmět, přesto zůstává skryto v nehlubší temnotě, jaký je vztah této příčiny k jejímu účinku.⁶

Obdobně i Arthur Schopenhauer (1788–1860) soudil, že zavedení věci o sobě „bylo uznáno za neudržitelný bod Kantova systému“.⁷ Je totiž přesvědčen o následujícím:

„[Kant] zakládá předpoklad věci o sobě, jakkoli to skrývá pod rozličnými obraty, na úsudku podle zákona kauzality, že totiž empirický názor, správněji *počitek* v našich smyslových orgánech, z nichž vychází, musí mít nějakou vnější příčinu. Avšak podle jeho vlastního a správného objevu je nám zákon kauzality znám a priori, tedy je funkcí našeho intelektu, a [je] tudíž *subjektivního* původu; dále smyslový počitek sám, na nějž zde aplikujeme zákon kauzality, je nepopíratelně *subjektivní*; a konečně dokonce prostor, do něhož prostřednictvím této aplikace přesazujeme příčinu počítku jako objekt, je daný jen a priori, a tedy je *subjektivní* formou našeho intelektu. Tím celý empirický názor zůstává naprosto na *subjektivním* základu a půdě, jako pouhý proces v nás a nedá se z něj dedukovat něco od

⁴ F. H. Jacobi, *Über den transcendentalen Idealismus*. Příloha ke spisu *David Hume über den Glauben, oder Idealismus und Realismus* (1815), in: *týž, Werke*, II, vyd. F. Roth – F. Küppen, Darmstadt 1815, str. 303.

⁵ *Tamt.*, str. 301 n.

⁶ *Tamt.*, str. 305.

⁷ A. Schopenhauer, *Kritika Kantovy filosofie*. Příloha ke knize: *týž, Svět jako vůle a představa*, I, přel. M. Váňa, Pelhřimov 1997, str. 343.

něj zcela odlišného, na něm nezávislého, jako *věc o sobě* či jako jeho nutný předpoklad.“⁸

Schopenhauer si správně všímá toho, že Kantova nauka o věcech o sobě je spjata s jeho pojetím prostoru (a času). Pokud chceme Kantově nauce přiměřeně porozumět, je třeba s jejím výkladem začít právě zde. „Transcendentální estetika“, jež pojednává o prostoru a času jako apriorních formách smyslovosti, je právě tou kapitolou, ve které Kant rozlišení mezi věcmi o sobě a jevy systematicky zavádí a vysvětluje předpoklady, na nichž takové rozlišení spočívá.⁹ Pokusme se v krátkosti hlavní myšlenky této kapitoly shrnout.

1. Prostor a čas, jevy a věci o sobě

Úkolem „Transcendentální estetiky“ je ukázat, že k rozřešení úlohy transcendentální filosofie – Jak jsou možné syntetické soudy *a priori*? – je třeba přijmout čisté názory *a priori*, totiž prostor a čas. Zároveň tato kapitola přináší omezení lidského poznání, totiž že takové syntetické soudy *a priori* se vztahují jen na předměty smyslů a platí jen pro objekty možné zkušenosti.

Kant v úvodu kapitoly definuje základní pojmy, jimiž se snaží vykázat smyslovost jako samostatný zdroj poznání. „Schopnost (receptivita) získávat představy způsobem, jakým jsme afikováni předměty, se nazývá *smyslovostí*.“¹⁰ A dále:

„Účinkem předmětu na představivost, pokud jsme jím afikováni, je *počitek*. Ten názor, který se prostřednictvím počítku vztahuje k předmětu, se nazývá *empirický*. Neurčený předmět empirického názoru se nazývá *jev*.“¹¹

⁸ Tamt., str. 343 n.

⁹ Někteří interpreti mají sklon význam Kantovy nauky o prostoru a času pro rozlišení mezi věcmi o sobě a jevy přehlížet, např. K. R. Westphal, *Noumenal Causality Reconsidered. Affection, Agency, and Meaning in Kant*, in: *Canadian Journal of Philosophy*, 27, 1997, str. 209–245; M. Pokorný, *Předmět vnímání a předmět zájmu*, str. 26, pozn. 2.

¹⁰ I. Kant, *Kritika čistého rozumu*, přel. J. Loužil, Praha 2020², str. 57 (A 19 / B 33). V závorce uvádíme též stránkování prvního (= A), příp. druhého (= B) vydání.

¹¹ Tamt., str. 57 n. (A 19 n./B 34).

Klíčovým pojmem těchto definic je odkázanost lidského nazírání na určité danosti – počítky. Ty vznikají kauzálním působením předmětů na lidskou (a každou konečnou) mysl, které Kant nazývá afekcí.¹² Tento děj je aposteriorní neboli nastává tehdy, když (empirické) předměty působí na naši smyslovost. „Jev“ je neurčený předmět empirického názoru proto, že je třeba ho určit s ohledem na jeho vztahy k dalším jevům.

V dalším odstavci Kant vysvětluje, jak chápe sám pojem jevu (*Erscheinung*): rozeznává jeho matérii, kterou tvoří počitek (*Empfindung*), a jeho formu, jež počítky uspořádává do určitých vztahů. Kant je přesvědčen, že materie jevu je nám dána jen *a posteriori*, zatímco jeho formy, jimiž jsou prostor a čas, jsou v mysli *a priori*.¹³ Především těmto formám věnuje v dalším výkladu hlavní pozornost.

Klaus Reich (1906–1996) poukázal kdysi na to, že prostor a čas jsou v „Metafyzickém výkladu“ těchto pojmů jediné elementární pojmy *a priori*, jež se nalézají v našem intelektu mimo kategorií.¹⁴ Prostor a čas jsou v tomto výkladu pojednány jako předměty neboli jako „formální názory“¹⁵ obsahující rozmanitost a její syntetickou jednotu *a priori*. Tyto pojmy jsou představeny v ohledech, jež charakterizují jejich předmět vůbec jako předmět, tj. prostřednictvím kategorií. Pokud jde o prostor, pak je v „Metafyzickém výkladu pojmu prostoru“ za prvé představen ve vztahu k poznávací mohutnosti, tj. podle kategorie modalit: materie tvoří počítky a formu řád v určitých prostorových vztazích („mimo sebe navzájem a vedle sebe“ [außer und nebeneinander]).¹⁶ Představa prostoru je tak vykázána jako apriorní podmínka možnosti *vnější zkušenosti*. Za druhé je prostor pojednán podle kategorie relace: ve vztahu k vnějším

¹² K tomuto bodu se vrátíme níže. Viz kapitulu 3 této studie.

¹³ Allison považuje úvodní dva odstavce „Transcendentální estetiky“ za „extrémně kryptický popis“, jenž je příliš obecný. I když se v tomto popisu odkazuje k počítkům a k tomu, že mysl je afikována předměty, není na něm nic psychologického. H. E. Allison, *Things in Themselves, Noumena, and the Transcendental Object*, in: *Dialectica*, 32, 1978, str. 41–76, zde str. 61.

¹⁴ K. Reich, *Die Vollständigkeit der kantischen Urteilstafel*, Berlin 1932, str. 61. Pasáž se nachází pouze v prvním vydání. Reichův spis byl v kantovském bádání doceněn teprve nedávno a byl přeložen do angličtiny, viz K. Reich, *The Completeness of Kant's Table of Judgments*, přel. J. Kneller a M. Lososky, Stanford 1992. V české akademické komunitě (pokud jsem něco nepřehlédl) jsou Reichovy spisy ke Kantově teoretické filosofii a k etice zatím neznámé.

¹⁵ I. Kant, *Kritika čistého rozumu*, str. 132 (B 160 pozn.).

¹⁶ Tamt., str. 60 (B 38). Toto rozlišení je důležité pro vztah mezi jevy a věcmi o sobě. Více o tom viz v následujícím výkladu.

jevům je pojat jako podmínka možnosti těchto předmětů. Tvoří totiž jejich substrát. První dva argumenty představují prostor jakožto apriorní představu. Třetí a čtvrtý argument pojednávají o prostoru z hlediska jeho odlišnosti od pojmu. Za třetí je prostor představen co do své kvality: prostor je homogenní představou, „je bytostně jednotný“.¹⁷ To znamená, že „jeho části jsou možné jen v celku“. Takový celek nazývá Kant *totum* (na rozdíl od pojmu, který je *compositum*).¹⁸ A nakonec, za čtvrté, je prostor pojednán z hlediska kvantity, z hlediska své dané nekonečnosti: tak si „prostor ... představujeme jako nekonečnou *danou* velikost“.¹⁹ Pojem je společným znakem různých možných představ a obsahuje je tak „pod sebou“. Naproti tomu názor obsahuje „nekonečné množství představ v sobě“, tj. části prostoru vznikají jeho omezením.²⁰

V následujícím, tzv. „transcendentálním výkladu“ pojmu prostoru formuluje Kant transcendentální argument²¹ o pojmu prostoru. Tento argument vychází z faktu, že geometrie jako věda existuje, a ptá se po podmínce její možnosti. „Geometrie je věda, která určuje vlastnosti prostoru synteticky, a přesto *a priori*.“²² Kant se rétoricky ptá: „Jaká ... musí být představa prostoru, aby bylo možné jej takto poznávat?“²³ Představa prostoru musí splňovat dvě podmínky: (a) musí být původně názorem, protože „z pouhého pojmu se nedají odvodit žádné věty, které jej překračují, a to se přece v geometrii děje“.²⁴ Dále pak představa prostoru (b) „se v nás musí nacházet *a priori*, před každým vnímáním ně-

¹⁷ Tamt., str. 61 (A 24 n. / B 39).

¹⁸ Tamt., str. 312 (A 438 / B 466).

¹⁹ Tamt., str. 61 n. (A 25 n. / B 39 n.). Strukturální momenty čistého názoru prostoru interpretuje s porozuměním například M. Baum, *Dinge an sich und Raum bei Kant*, in: G. Funke (vyd.), *Akten des Siebenten Internationalen Kant-Kongresses*, Bonn 1991, str. 63–72.

²⁰ Tataž úvaha platí i pro pasáž nazvanou „Metafyzický výklad pojmu času“, pouze s tím rozdílem, že třetí argument předjímá transcendentální výklad pojmu času (jak na to ostatně Kant sám upozorňuje). Srv. I. Kant, *Kritika čistého rozumu*, str. 68 n. (B 48).

²¹ K pojmu transcendentálního důkazu u Kanta srv. např. J. Karásek – J. Chotaš (vyd.), *Dedukce, kategorie, sebevědomí. O hlavním důkazu Kritiky čistého rozumu*, Praha 2002.

²² I. Kant, *Kritika čistého rozumu*, str. 62 (B 40).

²³ Tamt.

²⁴ Syntetickou větou *a priori* je například podle Kanta věta „Přímka je nejkratší spojnicí mezi dvěma body“. K výkladu této věty srv. K. Cramer, *Nicht-reine synthetische Urteile a priori*, Heidelberg 1985, str. 53, pozn. 9.

jakého předmětu, a musí to být tedy čistý, a nikoli empirický názor“.²⁵ Kant by se zde mohl odkázat na první a druhý argument o prostoru, ve kterém ukázal, že vnější zkušenost (jež obsahuje předměty na různých místech) je sama možná teprve díky představě prostoru.²⁶ Pokud představu prostoru s uvedenými vlastnostmi přijmeme, pak můžeme vysvětlit, jak je možné, že geometrické věty jsou apodiktické, tj. jsou spjaty s vědomím jejich nutnosti, a nemohou být empirickými neboli zkušenostními soudy.

Z obou druhů výkladu vyplývají podle Kanta dva závěry, které se týkají vlastností prostoru. První závěr obsahuje zjištění, čím prostor není:

„Prostor ... nepředstavuje žádnou vlastnost nějakých věcí o sobě, ani je nepředstavuje v jejich vzájemném vztahu, tj. není jejich určením, které by náleželo předmětům samým a které by zůstávalo, i kdybychom odhlédli od všech subjektivních podmínek názoru.“²⁷

Tento závěr vyplývá ze všech čtyř argumentů metafyzického výkladu pojmu prostoru: prostor je apriorní představou a představou odlišnou od pojmů.²⁸ Závěr je skrytou polemikou s Newtonem, jemuž Kant připisuje teorii absolutního prostoru jako nádoby, ve které jsou obsaženy všechny předměty. Naopak matematictí přírodovědci – míněn je Gottfried Wilhelm Leibniz a Christian Wolff – „musí přijmout dvě věčné a nekonečné pro sebe trvající ne-věci (prostor a čas), které existují (aniž by bylo něco skutečného) jen proto, aby do sebe pojaly vše skutečné“.²⁹ Tito myslitelé považují prostor a čas „za vztahy jevů (po sobě nebo vedle sebe) vyabstrahované ze zkušenosti, i když v této abstrakci představované konfúzně“.³⁰

Druhý závěr přináší požadované vysvětlení, čím prostor je:

²⁵ I. Kant, *Kritika čistého rozumu*, str. 62 (B 41).

²⁶ Tamt., str. 60 (A 23 / B 38).

²⁷ Tamt., str. 63 (A 26 / B 42).

²⁸ Prostor sám není věcí o sobě. Důkaz této nemožnosti obsahují třetí a čtvrtý argument. K výkladu tohoto důkazu viz M. Baum, *Dinge an sich und Raum*, str. 70–72.

²⁹ I. Kant, *Kritika čistého rozumu*, str. 73 (A 39 / B 56).

³⁰ Tamt.

„Prostor není nic jiného než pouhá forma všech jevů vnějších smyslů, tj. subjektivní podmínka smyslovosti, a jen za této podmínky se pro nás vnější názor stává možným.“³¹

Tento závěr vyplývá ze vztahu prostoru k naší poznávací mohutnosti, tj. z prvního argumentu metafyzického výkladu tohoto pojmu. Kant oba závěry omezuje jen na člověka: „o prostoru, o rozprostraněných jsoucnech atd. ... můžeme mluvit jen z hlediska člověka“ . „O názorech jiných myslících bytostí ... nemůžeme vůbec soudit, zda jsou vázány na tytéž podmínky, které omezují náš názor a které jsou pro nás platné.“³²

Svou pozici shrnuje Kant do formulí, jimiž se proslavila:

„Naše výklady tedy učí *realitu* (tj. objektivní platnost) prostoru vzhledem ke všemu tomu, co se nám zvnějšku může naskytnout jako předmět, ale zároveň *idealitu* prostoru vzhledem k věcem, jsou-li rozumem uvažovány samy o sobě, tj. bez ohledu na uzpůsobenost naší smyslovosti.“³³

Kant upřesňuje:

„... zastáváme tedy *empirickou realitu* prostoru (s ohledem na veškerou možnou zkušenost), i když zároveň také jeho *transcendentální idealitu*, tj. že prostor není ničím, odhlédneme-li od podmínky možnosti veškeré zkušenosti, a přijmeme-li ho jako něco, co mají za základ věci samy o sobě.“³⁴

Interpreti mají před očima většinou druhou formuli, ale výstižnější pro Kantovu pozici je podle našeho názoru formule první. Prostor je sice *subjektivní představou*, ale tato představa je prostřednictvím počitků vztažená k vnějším předmětům a lze ji nazývat *apriorně objektivní*. Kant shrnuje své výklady v kapitole o prostoru do „kritické připomínky“:

„... vůbec nic, co je nazíráno v prostoru, není věcí o sobě, a ... ani prostor není formou věcí, která by jim snad příslušela samým o sobě, nýbrž ... předměty o sobě nám vůbec nejsou známy, a ... to, co na-

³¹ Tamt., str. 63 (A 26 / B 42).

³² Tamt., str. 64 (A 27 / B 43).

³³ Tamt., str. 65 (A 27 n. / B 43 n.)

³⁴ Tamt.

zýváme vnějšími předměty, není nic jiného než pouhé představy naší smyslovosti, jejichž formou je prostor, jejichž pravý korelát však, tj. věc sama o sobě, není jejich prostřednictvím vůbec poznáván, ani nemůže být poznán, na nějž se ale také ve zkušenosti nikdy neptáme.“³⁵

Pro námi zkoumaný problém vztahu jevů a věcí o sobě v uvedené kapitole platí, že rozdíl mezi nimi je chápán jako rozdíl dvou ohledů, z nichž lze nějaký (empirický) předmět traktovat (double-aspect view): buď pojednáváme předmět, jak se jeví našim smyslům neboli jako jev, anebo v abstrakci od tohoto procesu, a pak je věcí o sobě. O realitě věcí o sobě se Kant v uvedené kapitole nevyjadřuje. Musíme se tedy poohlédnout v dalších kapitolách Kantovy první *Kritiky*, zda tomu v nich není jinak.

2. Phaenomena a noumena

Kant se k problematice vztahu jevů a věcí o sobě vrací v kapitole nazvané „O důvodu rozlišení všech předmětů vůbec na phaenomena a noumena“.³⁶ Kapitola uzavírá první část *Kritiky*, ve které Kant vyložil svou teorii poznání. Určitou komplikací je skutečnost, že existuje ve dvou verzích: pro druhé vydání *Kritiky* (1787) napsal Kant jednu její část nově a mezi interprety existují neshody, zda svou koncepci pozměnil, či nikoli.³⁷

Zaměřím se nejprve na znění kapitoly z roku 1781. Kant v jejím úvodu poeticky srovnává svou teorii poznání s ostrovem, který příroda uzavřela do neměnných hranic, a než se odváží na širý oceán – sídlo zdání, klade dvě otázky: za první, zda bychom se s tím, co ostrov obsahuje, případně nemohli spokojit, a za druhé, z jakého titulu samu tuto zemi vlastníme a můžeme se cítit zajištěni proti všem nepřátelským nárokům.³⁸ Je přesvědčen, že tyto dvě otázky v průběhu první části spisu

³⁵ Tamt., str. 66 (A 30 / B 45).

³⁶ Tamt., str. 209–226 (A 235–260 / B 294–315).

³⁷ Tezi o obsahové identitě obou verzí kapitoly zastává např. H. E. Allison, *Things in Themselves, Noumena, and the Transcendental Object*, str. 59. Heiner Klemme je naopak přesvědčen, že Kantovy terminologické změny v kapitole znamenají i proměnu jeho nauky. Srv. H. F. Klemme, *Kants Philosophie des Subjekts*, Hamburg 1996, str. 245.

³⁸ I. Kant, *Kritika čistého rozumu*, str. 210 (A 236 / B 295). Ne každý jev je fenoménem. Stává se jím tehdy, když je určen podle jednoty kategorií. Srv. M. Baum,

už zodpověděl, avšak považuje za užitečné, aby podal „sumární přehled“ jejich řešení. Kantovy výklady v uvedené kapitole nemají pasáže první části spisu nahradit, ale spíše je doplnit tím, že poukazují na hranice lidského poznání.³⁹

Kant ve verzi kapitoly z roku 1781 definuje předměty dvojího typu:

„Jevy, jsou-li jako předměty myšleny podle jednoty kategorií, se nazývají *phaenomena*. Přijímám-li však věci, které jsou pouze předměty rozvažování, a přesto mohou být jako takové dány názoru, i když ne smyslovému (tedy *coram intuitu intellectuali*), nazývaly by se takové věci *noumena (intelligibilia)*.“⁴⁰

Autor navazuje tímto rozlišením na filosofy „od nejstarších dob“, kteří předpokládali vedle smyslových jsovců (*phaenomena*) ještě zvláštní inteligibilní jsovcu (*noumena*), jež měla tvořit jakýsi samostatný inteligibilní svět. Kant těmto filosofům vytýká, že pokládali jev (*Erscheinung*) a zdání (*Schein*) za totéž a že přiznávali skutečnost jedině jsovcům inteligibilním.⁴¹ Tito filosofové chápali tedy rozdíl mezi *phaenomeny* a *noumeny* jako rozdíl mezi *dvěma ontologicky odlišnými oblastmi*: mezi světem smyslových jsovců (*mundus sensibilis*) a světem inteligibilním (*mundus intelligibilis*).⁴² Kant předjímá námitku, že někdo by mohl jeho pojem jevů (*Erscheinungen*) chápat tak, že nabízí už sám od sebe objek-

The B-Deduction and the Refutation of Idealism, in: *The Southern Journal of Philosophy*, 25, 1986, str. 89–107, zde str. 90.

³⁹ „V rozvažovacích pojmech je mnohem více významu a obsahu, než aby jejich pouhé zkušennostní užívání vyčerpalo celou jejich funkci, a tak si rozvažovací schopnost představuje vedlejší budovu, kterou vyplňuje samými myšlenkovými jsovcy, aniž si vůbec všimne, že svými jinak správnými pojmy troufale překročila hranice jejich užívání.“ I. Kant, *Prolegomena ke každé příští metafyzice, jež se bude moci stát vědou* [= *Prolegomena*], přel. J. Kohout a J. Navrátil, Praha 1992, str. 81 n. (§ 33).

⁴⁰ I. Kant, *Kritika čistého rozumu*, str. 218 (A 248 n.).

⁴¹ I. Kant, *Prolegomena*, str. 80 (§ 32). Mínění jsou například René Descartes a George Berkeley. I. Kant, *Kritika čistého rozumu*, str. 81 (B 71) a 197 n. (B 274). Srv. M. Sobotka, *Kantova Kritika čistého rozumu*, in: týž – M. Znoj – J. Moural, *Dějiny novověké filosofie od Descarta po Hegela*, Praha 1993, str. 122.

⁴² Kant se tímto tématem zabýval i ve své disertaci. Už zde zastává svou nauku o prostoru a času jako čistých formách smyslovosti, avšak ještě nenašel „zdroje intelektuálního poznání“. Srv. I. Kant, *De mundi sensibilis atque intelligibilis forma et principiis*, in: AA II, str. 385–420; I. Kant, *Dopisy o zrození Kritiky čistého rozumu*, přel. J. Chotaš, in: *Filosofický časopis*, 50, 2002, str. 147–156.

tivní realitu noumen a ospravedlňuje dělení předmětů na phaenomena a noumena.⁴³ Na tuto námitku pak odpovídá:

„[V]šechny naše představy jsou vskutku prostřednictvím rozvažování vztahovány k nějakému objektu, a protože jevy nejsou ničím víc než představami, vztahuje je rozvažování k něčemu jako předmětu smyslového názoru; toto něco je však jen potud transcendentálním objektem.“⁴⁴

Kant upřesňuje, co tento pojem pro něj znamená:

„Ten však znamená něco, co se rovná X, o němž vůbec nic nevíme, a (vzhledem k nynějšímu uspořádání našeho rozvažování) ani vůbec nic vědět nemůžeme, nýbrž co může sloužit jen jako korelát jednoty apercepce k jednotě rozmanitosti ve smyslovém názoru, jejímž prostřednictvím rozvažování tuto rozmanitost slučuje do pojmu předmětu.“⁴⁵

V dřívější části kapitoly formuloval Kant větu, že „rozvažování může všechny své zásady *a priori*, ba i všechny své pojmy, používat jen empiricky, ale nikdy transcendentálně“.⁴⁶ Kant vysvětluje:

„Transcendentální používání pojmu v nějaké zásadě je takové, že pojem je vztahován k věcem *vůbec a k věcem samým o sobě*,⁴⁷ zatímco empirické je takové, že pojem je vztahován pouze k *jevům*, tj. k předmětům možné *zkušenosti*.“⁴⁸

Například pro kategorii substance tato úvaha znamená, že „pomínu-li trvalost (která je existencí ve veškerém čase), nezbude mi z pojmu substance nic víc než logická představa subjektu, kterou se domnívám rea-

⁴³ I. Kant, *Kritika čistého rozumu*, str. 219 (A 249).

⁴⁴ Tamt. (A 250).

⁴⁵ Tamt.

⁴⁶ Tamt., str. 212 (A 238 / B 297 n.).

⁴⁷ Kant slova „k věcem *vůbec a k věcem samým o sobě*“ v příručním exempláři první *Kritiky* pozměnil: „k předmětům, které nám nejsou dány v žádném názoru, tudíž které nejsou smyslovými předměty“. Tamt., str. 212 (E CXVII).

⁴⁸ Tamt. str. 212 (A 238 / B 298).

lizovat tak, že si představím něco (ein Etwas), co může existovat pouze jako subjekt (aniž by to byl predikát něčeho).⁴⁹ To má určitý důsledek:

„... nejenže nevím o žádných podmínkách, za nichž by tato logická přednost mohla být vlastní nějaké věci, ale nedá se s ní ani dále nic udělat, ani z ní vyvodit sebemenší důsledek, poněvadž se jejím prostřednictvím neurčuje vůbec žádný objekt, na který by se dal tento pojem použít, a nevíme tedy, zda tento pojem vůbec něco znamená.“⁵⁰

Obdobně i pro kategorii kauzality platí, že „z pojmu příčiny bych (ponechám-li stranou čas, v němž něco následuje po něčem jiném podle pravidla), v čisté kategorii nenašel nic jiného, než že je to něco, z čeho lze usuzovat na existenci něčeho jiného“.⁵¹ Používám-li pojem transcendentálně, pak vyjadřuje pouze svůj logický obsah,⁵² zatímco při jeho používání empirickém má pojem obsah reálný (tj. vyjadřuje objektivní realitu).

Pokud tuto Kantovu úvahu aplikujeme na pojem objektu, je třeba rozlišit jeho empirické užití a užití transcendentální.⁵³ Pojem předmětu – objektu zavedl Kant v kapitole „Transcendentální dedukce čistých rozvažovacích pojmů“. Ve verzi této kapitoly z roku 1781 jeho definice zní: „Předmět musí být myšlen jen jako něco vůbec = X.“ A dále:

„[P]ředmět je považován za něco, co nedovoluje, aby naše poznatky byly určeny nahodile nebo libovolně, nýbrž co vyžaduje, aby byly jis-

⁴⁹ Tamt., str. 214 (A 242 / B 300).

⁵⁰ Tamt. (A 243 / B 301).

⁵¹ Tamt.

⁵² K pojmu logického obsahu kategorií srv. K. Cramer, *Rozdíl mezi oběma kroky transcendentální dedukce a indiferentnost logického obsahu kategorií vůči smyslovosti*, in: J. Karásek – J. Chotaš (vyd.), *Dedukce, kategorie, sebevědomí*, str. 96.

⁵³ Odchylují se v tomto ohledu od interpretace transcendentálního objektu, kterou předložil Martin Pokorný. Podle jeho pojetí Kant váhal, jaké mohutnosti *aliquid* [= transcendentální předmět] přiřknout: „zda úběžné *aliquid* přiřknout rozvažovací schopnosti bezprostředně, anebo zprostředkovaně, tj. zda je pojmut jako výkon kategorií..., anebo jako výkon nižší poznávací schopnosti, nicméně s kategoriemi konstitutivně spjatý... Zde nepochybně narážíme na pravý a nesnadno řešitelný filosofický problém.“ Srv. M. Pokorný, *Předmět vnímání a předmět zájmu*, str. 32, pozn. 9. Mnou předložená interpretace transcendentálního objektu se též liší od jeho interpretace u Henryho Allisona, srv. H. E. Allison, *Things in Themselves, Noumena, and the Transcendental Object*, str. 56.

tým způsobem *a priori* určeny. Mají-li se totiž vztahovat k předmětu, musí se také ve vztahu k němu mezi sebou navzájem nutně shodovat, tj. musí mít tu jednotu, kterou vzniká pojem předmětu.“⁵⁴

Ve verzi kapitoly z roku 1787 čteme: „Objekt je ... tím, v pojmu čeho je sjednocena rozmanitost daného názoru.“⁵⁵ V tomto kontextu používá Kant pojem objektu v jeho empirickém významu. Naproti tomu transcendentální objekt je objekt v jeho transcendentálním užití: znamená „něco, co se rovná X“ jako korelát subjektu.⁵⁶

Kant reinterpretuje pojem noumena a dává mu negativní význam. Pojem noumena „neznačená určité poznání nějaké věci, nýbrž jen myšlení něčeho vůbec, při němž abstrahuji od veškeré formy smyslového názoru“.⁵⁷ Kant podotýká, že k tomu, aby slovo „noumenon“ znamenalo nějaký opravdový předmět, odlišný od fenoménů, nestačí, abych „svou myšlenku *oprostil* od všech podmínek smyslového názoru, nýbrž musím mít navíc důvod *předpokládat* nějaký jiný druh názoru, než je tento smyslový názor, za něhož by mohl být takový předmět dán; neboť jinak je moje myšlenka prázdná, i když bezrozporná“.⁵⁸ Kant svou úvahu uzavírá následujícím konstatováním:

„[D]ělení předmětů na *phaenomena* a *noumena* a dělení světa na smyslový svět a svět rozvažování nelze proto v *pozitivním smyslu* vůbec připustit, i když ovšem pojmy dělit na smyslové a intelektuální lze, neboť intelektuálním pojmům nelze připisovat žádný předmět, a nelze je tedy vydávat za objektivně platné.“⁵⁹

⁵⁴ I. Kant, *Kritika čistého rozumu*, str. 565 (A 104). U Kanta je poznání předmětu spjata s nutností. Má-li soud „S je P“ být pravdivý, pak je třeba respektovat, jak jsou poznatky spojeny v předmětu. Domnívám se, že tento aspekt není v Pokorného analýze Kantova pojetí predikace vyjasněn. Viz M. Pokorný, *Předmět vnímání a předmět zájmu*, str. 40.

⁵⁵ I. Kant, *Kritika čistého rozumu*, str. 119 (B 137).

⁵⁶ Obávám se, že souvislost mezi transcendentálním subjektem a transcendentálním objektem nebude čtenáři zřejmá. Její vysvětlení lze nalézt např. v J. Chotaš, *Subjekt a objekt myšlení u Kanta*, in: M. Znoj (vyd.), *Hegelovskou stopou*, str. 39–47.

⁵⁷ I. Kant, *Kritika čistého rozumu*, str. 220 (A 252).

⁵⁸ Tamt.

⁵⁹ Tamt., str. 224 (A 255 / B 311).

V důsledku toho „pojem noumena, chápaný pouze problematicky, zůstává nejen přípustný, nýbrž i nevyhnutelný jako pojem vytyčující meze smyslovosti“.⁶⁰

Verze kapitoly „O důvodu rozlišení všech předmětů vůbec na phaenomena a noumena“ z roku 1787 je čtenářsky přístupnější a projevuje se v ní skutečnost, že Kant si mezitím ujasnil i svou praktickou filosofii. Zavádí zde *nové terminologické rozlišení*:

„[R]ozumíme-li pod noumenem nějakou věc, *nakolik není objektem našeho smyslového názoru*, když od svého způsobu nazírání této věci abstrahujeme, pak je to noumenon v *negativním* smyslu. Rozumíme-li ale pod ním *objekt nějakého nesmyslového názoru*, pak předpokládáme určitý zvláštní způsob nazírání, totiž intelektuální, který nám však není vlastní a jeho možnost ani nejsme s to nahlédnout, a to by bylo noumenon v *pozitivním* smyslu.“⁶¹

Kant upřesňuje, že jeho nauka o smyslovosti je naukou o noumenech v negativním smyslu: „Je naukou o věcech, které si rozvažování musí myslet bez tohoto vztahu k našemu způsobu nazírání, tudíž nejen jako jevy, nýbrž jako věci samy o sobě.“⁶² Zároveň však platí, že „uvažuje-li je [věci jako věci o sobě] v jejich odloučenosti, nemůže u nich vůbec použít svých kategorií, protože ty mají význam jen ve vztahu k jednotě názoru v prostoru a čase“.⁶³ Pokud jde o noumena v pozitivním smyslu, pak platí, že „kdybychom ... chtěli kategorie aplikovat na předměty, které nejsou považovány za jevy, museli bychom vyjít z jiného názoru než smyslového“, což Kant nepovažuje za možné. „Poněvadž takový, totiž intelektuální názor je naprosto mimo naši poznávací mohutnost, nemůže ani používání kategorií v žádném případě překračovat hranice předmětů zkušenosti.“⁶⁴ Pojem noumena v pozitivním smyslu se uplat-

⁶⁰ Tamt. „... problematickým nazývám pojem, který neobsahuje žádný spor a který také jako omezení daných pojmů souvisí s jinými poznatky, je to však pojem, jehož objektivní realitu nelze žádným způsobem poznat,“ tamt., str. 223 (A 254 / B 316).

⁶¹ Tamt., str. 222 (B 307).

⁶² Tamt.

⁶³ Tamt. (B 307 n.).

⁶⁴ Tamt. (B 308).

ňuje v Kantově praktické filosofii. Kant tak chápe lidskou vůli, která je svobodná.⁶⁵

Kantova nauka o rozdílu mezi jevy a věcmi o sobě získává v kapitole „O důvodu rozlišení všech předmětů vůbec na phaenomena a noumena“ nové obrysy. Předně je jasné, že pojmy jako „jev“ a „fenomén“ nelze ztotožňovat. Právě tak se významově liší i pojmy „věc o sobě“, „noumenon“ a „transcendentální objekt“. Tyto pojmy mohou sice v určitých kontextech splývat, ale původně mají odlišný obsah. Určitou komplikaci pro naše výklady představuje zjištění, že phaenomena a noumena reinterpretuje Kant sice jako rozdíl mezi pojmy a jejich předměty, avšak zároveň připouští pojem noumena v pozitivním smyslu s ohledem na svou praktickou filosofii.⁶⁶ Kant tak zastává jak dvojí metodologický ohled, z něhož můžeme o předmětech pojednávat (double-aspect view), tak i hledisko dvou ontologicky odlišných druhů jsoucen (two species view). Pojem „transcendentálního předmětu“ Kant ve verzi kapitoly z roku 1787 reinterpretuje jako noumenon v negativním smyslu a více ho nepoužívá.⁶⁷ Domnívám se tedy, že při výkladu pojmů „věc o sobě“, „noumenon“ a „transcendentální objekt“ je třeba vždy pečlivě zvažovat kontext, ve kterém jsou použity.

3. Kantova nauka o afekci

Kant byl přesvědčen, že předměty kauzálně působí na lidskou mysl a vyvolávají v ní počitky. Tento děj nazýval afekcí. Nechápal ho fyziologicky nebo psychologicky, ale epistemologicky, tj. zajímalo ho, jak přispívá k teorii poznání. Rozlišoval trojí afekci. (1) V nejčastějším významu mluví Kant o *afekci vnějšími předměty*, jako např. v pasáži, kterou jsme citovali už výše: „Účinkem předmětu na představivost, pokud jsme jím

⁶⁵ „Kauzalita ... libovůle [Willkür] [člověka] jako fenoménu je podřízena bez výjimky zákonům přírody. Člověk je však prostřednictvím svého rozumu (či přesněji řečeno vůle [Wille]) sám pro sebe i inteligibilním předmětem neboli noumenem. V tomto ohledu člověk poznává sám sebe jako mravní bytost, která se podřizuje zákonu svobody neboli mravnímu zákonu.“ Srv. J. Chotaš, *Kant o sebepoznání člověka*, in: *Reflexe*, 53, 2017, str. 57–80, zde str. 76 n. Lidská vůle je Kantův jediný příklad noumena v pozitivním smyslu.

⁶⁶ Tento závěr platí pouze pro verzi první *Kritiky* z roku 1787.

⁶⁷ Tento závěr se, jak se domnívám, shoduje s interpretací „transcendentálního objektu“ a „noumena v negativním smyslu“, jak ji lze nalézt in: H. E. Allison, *Things in Themselves, Noumena, and the Transcendental Object*, str. 59.

afikování, je *počitek*.⁶⁸ Afekce je v tomto případě empirická a znamená, že empirický předmět v nás podle zákona kauzality⁶⁹ vyvolává počitek.

(2) Dále Kant mluví o *sebeafekci*:

„To ..., co může jakožto představa předcházet před každou činností něco myslet, je názor, a jestliže ten neobsahuje nic víc než vztahy, je to forma názoru, která – jelikož nepředstavuje nic kromě případu, kdy je něco kladeno v mysli – nemůže být nic jiného než způsob, jak je mysl afikována vlastní činností, totiž tímto kladením své představy, a tedy sama sebou, tj. vnitřní smysl co do jeho formy.“⁷⁰

Hlavní myšlenka této pasáže je ta, že rozvažování klade časové vztahy do smyslovosti. Jakým způsobem tento děj probíhá, by bylo námětem na samostatnou studii.⁷¹

A nakonec (3) Kant v některých pasážích rozeznává údajně i *afekci transcendentální*. Přiznává totiž kauzální působení i věcem o sobě a transcendentálnímu předmětu, jako například v následující pasáži:

„[R]ozvažování ... omezuje smyslovost, aniž by proto rozšiřovalo své vlastní pole, a zatímco onu varuje, aby se nepokoušela sahat po věcech samých o sobě, nýbrž pouze po jevech, myslí si rozvažování určitý předmět sám o sobě, ale jen jako transcendentální objekt, který je příčinou jevu (sám tudíž není jevem)... Je ... o něm naprosto neznámo, zda se nachází jen v nás nebo i mimo nás, zda by byl zrušen zároveň se smyslovostí, nebo by ještě zbýval, kdybychom smyslovost odstranili.“⁷²

Jakkoli jde u Kanta o hypotetickou úvahu, přesto si lze klást otázku, v jakém smyslu může být transcendentální objekt či předmět (nebo věc o sobě) příčinou jevů. Afekce by se v takovém případě odehrávala mezi transcendentálním objektem (či věcí o sobě) a jevem. Zákon kauzality by

⁶⁸ I. Kant, *Kritika čistého rozumu*, str. 57 (A 19 / B 34).

⁶⁹ Ve vydání první *Kritiky* z roku 1781 je tento zákon formulován precizněji: „Vše, co se *děje* (začíná být), předpokládá něco, po čem to následuje *podle určitého pravidla*.“ Tamt., str. 174 (A 189).

⁷⁰ Tamt., str. 73 n. (B 67 n.).

⁷¹ Viz J. Chotaš, *Kant o sebepoznání člověka*, str. 65–69.

⁷² I. Kant, *Kritika čistého rozumu*, str. 243 (A 288 / B 344). Srv. též, *Prolegomena*, str. 84 (§ 36).

tak byl aplikován za hranicemi možné zkušenosti, což Kant nepřipouští. V kantovském bádání bylo na uvedenou otázku dáno několik možných odpovědí. Uvedu pouze dvě nejvýznamnější.

Erich Adickes (1866–1928) se pokusil obojí typ afekce (tj. afekci empirickou a transcendentální) spojit do jedné teorie, kterou v návaznosti na Hanse Vaihingera (1852–1933) nazval teorie dvojí afekce.⁷³ Formuloval ji během své práce na vydání Kantova *Opus postumum*.⁷⁴ Její hlavní teze jsou následující:

„[V]ěci o sobě jsou v čistě vnitřních, logicko-teleologických vztazích. Těchto vztahů si je vědomo mé Já o sobě pomocí afekce mimo čas ze strany jiných věcí o sobě a tyto vztahy si pak představuje na základě vnitřní nutnosti prostřednictvím svých apriorních syntetických funkcí pro své empirické Já ve formě časově-prostorových řádů jako dynamickou, souvislou matérii (komplexy sil).“⁷⁵

Adickes tento předpoklad nazývá přírodovědecký realismus. Dále tvrdí:

„[Pohyby matérie] působí jako podněty na smyslové orgány mého empirického Já, které na afekci odpovídá počitky, jež jsou pak kategoriemi jako funkcemi jednoty sjednocovány ... ve vnímané předměty.“⁷⁶

Kant přebírá obraz světa přírodovědeckého realismu, který včleňuje do vyššího stanoviska, jež poznává celek jako pouhý jev našeho Já o sobě.

Vůči Adickesově teorii dvojí afekce lze namítnout, že je příliš spekulativní. Předpokládá Kantovu teorii sebekladení (*Selbstsetzung*), kterou rozvinul až ve svém pozdním spise v návaznosti na kritiku ze strany

⁷³ E. Adickes, *Kants Lehre von der doppelten Affektion unseres Ich als Schlüssel zu seiner Erkenntnistheorie*, Tübingen 1929. Spis zůstal nedokončen, protože Adickes († 1928) mezitím zemřel.

⁷⁴ E. Adickes, *Kants Opus postumum dargestellt und beurteilt*, Berlin 1920. Jako *Opus postumum* se označuje Kantovo nedokončené dílo, ve kterém chtěl vypracovat přechod od své transcendentální filosofie k filosofii přírody. Kant na něm pracoval od roku 1790 až do své smrti v roce 1804. Kantovy rukopisy vyšly v rámci souborného vydání Kantových spisů (viz AA XXI a XXII).

⁷⁵ E. Adickes, *Kants Lehre von der doppelten Affektion unseres Ich als Schlüssel zu seiner Erkenntnistheorie*, str. 58.

⁷⁶ Tamt., str. 59.

Johanna G. Fichteho, Jacoba S. Becka a Johanna H. Tieftrunka.⁷⁷ Kant v první *Kritice* nikde neříká, že věci o sobě jsou v nějakých vztazích. Dále se v ní nedočteme, že mé Já o sobě si je vědomo těchto vztahů pomocí afekce mimo čas. Je ovšem pravda, že (transcendentální) materie působí na naše smyslové orgány, jak v dalším ukážeme. Pokud chceme Kantově teorii afekce porozumět, musíme se obrátit k jiným interpretům.

Například Gerold Prauss ve své knize *Kant und das Problem der Dinge an sich* (1974) použil moderní metodologické prostředky analytické filosofie k tomu, aby ukázal, jak problém věci o sobě řešit. Pomocí statistického přehledu o použití tohoto výrazu ve svazcích 3 až 5 Kantových sebraných spisů zjistil, že Kant tento výraz používá elipticky jako zkratku pro výraz „věc pojatá sama o sobě“ (*Ding an sich selbst betrachtet*), tj. adverbialně, a nikoli adjektivně.⁷⁸ Výraz je překladem latinského výrazu *res in se spectata* nebo *res per se spectata*, jak se vyskytuje v Baumgartenově spisu *Metaphysica*, jež Kant používal jako příručku pro své přednášky.⁷⁹ Uvedený náález je v dobré shodě s Kantovým tvrzením, že první *Kritika* „nás učí chápat objekt ve dvojím významu, totiž jako (als) jev, nebo jako věc samu o sobě“.⁸⁰ Prauss připisuje Kantovi transcendentálně filosofickou reflexi, ve které věci, objekty nebo předměty jsou pojednány buď jako jevy, nebo jak jsou samy o sobě. Jde tedy o jedny a tytéž věci, které jsou z hlediska teorie poznání pojednány dvojím způsobem. Prauss byl však přesvědčen, že Kant svou transcendentální filosofii rozvinul jen v náběžích a že tím zavalil příčinu k různým nedorozuměním.⁸¹ Připisuje Kantovi i transcendentně metafyzickou reflexi, ve které je rozdíl mezi věcmi o sobě a jevy pojat jako rozdíl mezi dvěma různými druhy jsoucen. Taková jsoucna vznikají hypostazí věcí jako jevů v tom ohledu, jak se nejeví (jako tzv. *Nichterscheinungen*).

⁷⁷ E. Adickes, *Kants Opus postumum*, str. 604 nn. K této kritice viz J. Karásek, *Věci o sobě a jevy*; a také M. Karampatsou, *Der Streit um das Ding an sich*.

⁷⁸ G. Prauss, *Kant und das Problem der Dinge an sich*, Bonn 1977², str. 20.

⁷⁹ „Quod spectatur, sed non in nexu cum iis, quae extra illud ponuntur, spectatur in se (wird an und vor sich betrachtet).“ A. Baumgarten, *Metaphysica*, Halle 1757, § 15. in: AA XVII, str. 29.

⁸⁰ I. Kant, *Kritika čistého rozumu*, str. 25 (B XXVII).

⁸¹ Obdobné přesvědčení sdílel i Martin Heidegger. Kant podle jeho názoru „couvl před transcendentální obrazností“ jako kořenem obou kmenů poznání, tj. smyslovosti a rozvažování. Srv. M. Heidegger, *Kant a problém metafyziky*, přel. J. Pechar et al., Praha 2004, str. 147–155. Ke kritice Heideggerovy interpretace Kanta srv. D. Henrich, *Über die Einheit der Subjektivität*, in: *Philosophische Rundschau*, 3, 1955, str. 28–69.

„Ne-jevy“ obsahují logický spor, asi tak jako bychom o někom říkali, že je zároveň kuřák a nekuřák. Prauss taková hypostazovaná jsoucna terminologicky označuje jako „věci-o-sobě“ (Dinge-an-sich).⁸² Kant si rozdíl mezi transcendentálně filosofickou reflexí a reflexí transcendentně metafyzickou podle Prausse nebyl vědom a věci o sobě se v jeho spisech vyskytují v obojím významu.

Uvedená rozlišení umožňují Praussovi vypořádat se s problémem dvojí afekce. Prauss ve shodě s transcendentálně filosofickou reflexí připisuje Kantovi pouze empirickou afekci, i když si klade otázku, jak si ji Kant vlastně představoval.⁸³ Naproti tomu transcendentální afekci jako jeden z důsledků Kantovy údajně transcendentně metafyzické reflexe odmítá. Pasáže, ve kterých se Kant zdánlivě vyslovuje pro transcendentální afekci, lze podle jeho názoru redukovat na afekci empirickou.⁸⁴

Jakkoli je Praussova interpretace Kantova pojetí věcí o sobě důvtipná a pro další kantovské bádání stimulační, i ona je zatížena určitými zásadními metodologickými nedostatky. Prauss vychází ze statistických údajů o výskytu výrazu „věc o sobě“ v Kantových spisech. Ignoruje přitom kontext daných pasáží a jejich smysl. Například Kantovu kapitolu o phaenomenech a noumenech neinterpretuje vůbec. Kromě toho se příliš snadno vypořádává s pasážemi o transcendentální afekci, protože je připisuje Kantově transcendentně metafyzické reflexi, která je pomýlená. Lze s ním souhlasit v tom, že Kant zastával empirickou afekci. Jak si však představit afekci transcendentální?

Klíč nám mohou poskytnout sporadické pasáže první *Kritiky*, ve kterých Kant spojuje transcendentální předmět s transcendentální matérií. Jde například o tuto pasáž:

„Hmota (Materie) je *substantia phaenomenon* [jevící se substance]. To, co jí vnitřně náleží, hledám ve všech částech prostoru, který zaujímá, a ve všech účincích, které působí a které ovšem mohou být vždy jen jevy vnějších smyslů. Nemám tedy sice nic naprosto vnitřního, nýbrž vždy jen něco komparativně vnitřního, co samo opět sestává z vnějších vztahů, avšak ono ‚naprosto vnitřní‘ podle čistého rozvažování je u hmoty stejně pouhou fikcí; neboť ta vůbec není předmětem čistého rozvažování. Avšak transcendentální objekt, jenž může být

⁸² G. Prauss, *Kant und das Problem der Dinge an sich*, Bonn 1977², str. 43.

⁸³ Tamt., str. 206 n.

⁸⁴ Jedná se o pasáže: I. Kant, *Kritika čistého rozumu*, str. 584 (A 358), str. 243 (A 288 / B344) aj.

základem tohoto jevu, je pouhé něco (bloßes Etwas), u čeho bychom vůbec nerozuměli, co to je, i kdyby nám to někdo mohl říci. Rozumět totiž nemůžeme ničemu jinému než tomu, co odpovídá našim slovům v názoru.“⁸⁵

Kant v pasáži sice hypoteticky připouští, že transcendentální objekt by mohl být identický s nitrem matérie, avšak vyslovuje pochybnost, co by to mělo znamenat. Rozumět totiž můžeme pouze pojmům aplikovaným na smyslový názor. K tomu, abychom pronikli do nitra matérie, bychom potřebovali jiný názor než smyslový. Transcendentální matérie je „pouhé něco“, co můžeme myslet jako příčinu jevů ve smyslovosti, ale nemůžeme to poznat.⁸⁶ Jedná se opět o problematický pojem, jehož objektivní realita není poznatelná. Je zajímavé, že Kant mluví o transcendentálním objektu vždy v singuláru. Očividně předpokládá, že transcendentální objekt je pro celou přírodu jako souhrn jevů jen jeden. Je inteligibilní příčinou „jevů vůbec“.⁸⁷ Kant zjevně používá v těchto kontextech pojem kauzality v jeho transcendentálním užití. Pokud je naše interpretace správná, tak i zde Kant zastává hledisko dvou ohledů (double-aspect view): všechny jevy mají za základ transcendentální předmět, jenž je od nich odlišný. Tento předmět sice můžeme myslet, ale nemůžeme ho poznat.⁸⁸

Z výše uvedených úvah lze učinit několik závěrů. Předně je třeba zdůraznit, že problematiku Kantova rozdílu mezi jevy a věcmi o sobě, fenomény a noumeny a teorii afekce je třeba pojednávat v jedné souvislosti, protože tvoří komplex souvisejících otázek. Zároveň jsme viděli, že pojmy jako „věc o sobě“, „noumenon“ či „transcendentální objekt“ mají každý svůj vlastní význam a nejsou identické. Bohužel Kant sám občas používá tyto pojmy synonymně, zejména v pasážích, kde je předmětem jeho zájmu něco jiného, a tím uvádí své čtenáře do rozpaků.

Pro Kantovu nauku o afekci je klíčové, jak chápeme vztah mezi jevy a věcmi o sobě. Pokud ho chápeme jako vztah mezi dvěma ontologicky odlišnými druhy jsoucen (two species view), pak tato nauka vede k těžko ověřitelným spekulacím, jako jsme to viděli u Ericha Adickese. Pokud

⁸⁵ Tamt., str. 236 n. (A 277 / B 333).

⁸⁶ E. Adickes, *Kant und das Ding an sich*, Berlin 1924, str. 130.

⁸⁷ I. Kant, *Kritika čistého rozumu*, str. 343 (A 494 / B 522).

⁸⁸ Moje interpretace se zdůrazňováním role „transcendentální matérie“ odlišuje od interpretace „transcendentálního předmětu“ u Henryho Allisona. Srv. H. E. Allison, *Things in Themselves, Noumena, and the Transcendental Object*, str. 69–73.

však vztah mezi jevy a věcmi o sobě pojmáme jako dvojí metodologický ohled, z něhož můžeme o předmětech pojednávat (double aspect view), pak problém s Kantovou naukou o afekci je řešitelný. Kant zastával pouze empirickou afekci, jak se správně domníval Gerold Prauss. Pasáže, ve kterých zdánlivě mluví o afekci transcendentální, jako jsou námi interpretované pasáže výše,⁸⁹ lze redukovat na afekci empirickou, a tím je uvést do souladu s Kantovou kritickou filosofií. V případě Kantovy nauky o afekci je dle mého soudu obtížné přijít s nějakou novou originální interpretací. Spíše je tomu tak, že je třeba dát přednost některé stávající interpretaci před jinými interpretacemi.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Autor diskutiert Kants Unterscheidung zwischen Erscheinungen und Dingen an sich, Phaenomena und Noumena sowie das Problem der Affektion. Er versteht den Unterschied zwischen Erscheinungen und Dingen an sich als einen methodischen Unterschied zwischen zwei Aspekten, unter denen ein Gegenstand behandelt werden kann: entweder als Erscheinung oder als Ding an sich. Der Verfasser argumentiert für die These, dass dieser Unterschied eine Folge von Kants Auffassung von Raum und Zeit als apriorischen Formen der Sinnlichkeit ist. Für die Unterscheidung zwischen Phaenomena und Noumena hingegen reicht die methodologische Differenz zwischen den zwei Aspekten der Betrachtungsweise von Gegenständen nicht aus. Kant versteht den Unterschied zwischen ihnen auch ontologisch als einen Unterschied zwischen zwei verschiedenen Arten von Gegenständen. Der Beitrag schließt mit einer Diskussion des Problems der Affektion. Der Autor vertritt die Auffassung, dass es sich bei diesem Problem um ein Pseudoproblem handelt, wenn wir den Unterschied zwischen Erscheinungen und Dingen an sich als Unterschied zwischen zwei Aspekten der Betrachtungsweise von Gegenständen verstehen. Kant hatte nur eine empirische Affektion angenommen. Die Passagen, in denen Kant angeblich eine transzendente Affektion annimmt, können mit der kritischen Philosophie Kants in Einklang gebracht werden.

⁸⁹ Viz Kant, I., *Kritika čistého rozumu*, str. 243 (A 288 / B 344), str. 236 n. (A 277 / B 333) aj. Kant pojem afekce v těchto pasážích neužívá. Jedná se o licenci interpretů (např. E. Adickes).

SUMMARY

The paper discusses Kant's distinction between appearances and things in themselves, phenomena and noumena, and the problem of affection. The difference between appearances and things in themselves is understood as a methodological difference between two manners in which an object can be viewed: either as an appearance, or as a thing in itself. The author claims that this double-aspect view is a consequence of Kant's conception of space and time as a priori forms of sensibility. The difference between phenomena and noumena, on the other hand, cannot be explained only by the double-aspect view; Kant understands it also as an ontological difference between two different kinds of objects. The paper concludes with a discussion of the problem of affection. The author claims that this problem is a pseudo-problem if we understand the difference between appearances and things in themselves as double-aspect view. Kant had maintained only an empirical affection. Passages in which Kant seems to advocate a transcendental affection can be brought in line with Kant's critical philosophy.